

פרק מג (השלמה) ההבדל בין ספר דברים לארבעת הספרים

... ראוי לך לדעת ההפרש שיש בין משנה תורה, אשר בה גם הדברות השניות, ובין שאר התורה.

במסכת מגילה בפרק בתרא (לא,א): "אין מפסיקים בקללות". וקאמר אביי (שם לא,ב): "לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל בקללות שבמשנה תורה מפסיקין, ואין בכך כלום. מאי טעמא? הללו מפי הקדוש ברוך הוא נאמרו⁵⁴⁹, ובלשון רבים נאמרו. והללו משה מפי עצמו אמרן, ובלשון יחיד" - עד כאן.

ואין הכוונה בזה חס ושלום שיאמר משה דבר מפי עצמו, אף אות אחת⁵⁵⁰. רק ההפרש שיש בין משנה התורה, ובין שאר התורה, כי התורה שנתן השם יתברך לישראל, יש בה שתי בחינות: הבחינה האחת, מצד השם יתברך - אשר הוא נתן התורה. הבחינה השנית, מצד ישראל - המקבלים את התורה.

ואם היה אחד נותן לחברו דבר, והם שווים במדרגה, אין כאן (אלא) רק בחינה אחת, כי שניהם שווים במעלה. אבל כאשר השם יתברך - שהוא (מ)על הכל, נתן התורה לישראל - והם בארץ, אי אפשר שלא יהיה כאן בחינה מיוחדת מצד הנותן, ובחינה אחרת מצד המקבל.

ולפיכך התורה כולה, חוץ ממשנה תורה, שהוא החומש האחרון, ראוי שימצא בה הבחינה "מצד הנותן". כי המקבל מקבל בסוף, כאשר גמר הנותן את גזרת דבריו, ואז המקבל מקבל. ולפיכך נקרא "משנה תורה", כאילו היה דבר מיוחד, שהוא "מצד המקבל".

ויש בחינה מצד המקבל, דכתיב במשנה תורה (א,ה): "הואיל משה פָּאָר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת"⁵⁵¹, כי המקבל הוא צריך יותר פירוש וביאור. וזהו ההפרש אשר יש בין התורה

הערות - ילמד ענוים דרכו

549 הסבר מהר"ל בגור אריה לדברים כח, כג: "פירוש, כי אחר שהיה אומר מפי עצמו - לא היה הקללה בכוח כל כך. אבל כשהוא יתברך היה אומר, מפני שהוא יתברך קללותיו יותר וברכותיו יותר - לכך הברכות והקללות יותר".

550 סנהדרין צט,א: "תניא אידך: 'כי דבר ה' בזה' - זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה, שלא אמרו הקדוש ברוך הוא, אלא משה מפי עצמו - זהו: 'כי דבר ה' בזה'". וכן ברמב"ם בפירוש המשנה בהקדמתו לפרק חלק ביאר שהעיקר השמיני הוא שלא יאמר שאפילו אות אחת "מפי משה". ומי שאומר כן כפר בעיקר ואין לו חלק לעולם הבא ויוצא מכלל ישראל. וודאי שלא נאמרו דברים אלו על אביי.

551 רש"י שם: בשבעים לשון פירשה להם. ועיין ברמב"ן בהקדמה לספר דברים שאפילו המצוות שנתחדשו בדברים - נאמרו בסיני ולא בערבות מואב, ולכן לא נאמר בהם "וידבר ה' אל משה לאמר". והטעם שלא נכתבו אלא בדברים - ע"ש בדבריו.

ובין משנה תורה⁵⁵².

ולפיכך כל דיבור שנאמר בתורה (בארבעת החומשים הראשונים), אף שמושה היה מדבר אותו, מכל מקום היה כאילו השם יתברך מדבר. כי כל התורה, שכך גזר וכך ציווה השם יתברך, והיה השם יתברך נותן הדיבור בפיו. וכמו שכתבו בעשרת הדברות: "מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל" (שמות יט, ט). וכך היה בכל דיבור שהיה מדבר משה, השם יתברך שם הדיבור בפיו.

אבל משנה תורה היה מדבר משה מעצמו, כמו השליח כאשר ציווה לו המשלח⁵⁵³. וזה

הערות - ילמד ענויים דרכו

552 וז"ל הוזהר כרך ג, ואתחנן דף רסה, א: "ואמר רבי שמעון: תנינן: קללות שבת"כ משה מפי הגבורה אמרן, ושכמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן. מאי מפי עצמו? וכי סלקא דעתך את זעירא באורייתא משה אמר ליה מגרמיה? אלא שפיר הוא, והא 'אתערנא מעצמו' - לא תנינן, אלא 'מפי עצמו', ומאי איהו? ההוא קול דאיהו אחיד ביה. ועל דא: 'הללו מפי הגבורה' ו'הללו מפי עצמו' - מפי ההוא דרגא דאתקשר ביה על שאר נביאי מהימני". נמצא שספר דברים הוא דרגה אמצעית בין תורה לנביאים. וכעין זה בספר שם משמואל, דברים, תרע"ה: "משנה תורה היא ממוצעת בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ. והיינו באשר משה מפי עצמו אמרה, ואיננה מובדלת ומרוממת מישראל כמו ארבעה הספרים הקודמים. ועל כן במשנה תורה נראות ביותר הדרשות, ואפילו חכמי ישראל שלא הגיעו למדרגת רבי עקיבא לדרוש בכל התורה על כל קוץ וקוץ תלי תלין של הלכות, במשנה תורה היה נקל להם ביותר למצוא את הנרמז ולהבין מתוך הכתב את פרטי המצוות שנתפרשו בעל פה. וכן נקל היה ביותר לחכמי ישראל למצוא דברי אגדה וסודות התורה במשנה תורה. וכן דברי מוסר שבמשנה תורה חודרים יותר לתוך עומק לב ישראל ומעוררים ביותר. וכמו שהגיד היהודי הקדוש זצ"ל מפרשיסחא שהמובחר שבספרי מוסר הוא ספר משנה תורה והיה מזהיר לתלמידיו ללמוד תמיד משנה תורה לעורר לבבם. והטעם שבאשר יש באדם יותר קירוב ושייכות אליו, נכנסין ביותר הדברים ללב ומגליין אוזן למוסר. על כן נחשבת משנה תורה לאמצעי בין תורה שבכתב הסתומה ובין תורה שבעל פה הנגלית".

וז"ל המהר"ל בפרק כז בעניין היום שהוסיף משה מדעתו וה' הסכים עמו: "מה שאמר רבי יוסי שהוסיף יום אחד מדעתו, יש לדקדק על זה, למה הוסיף יום זה מדעתו? ואם בשביל הדרש שדרש 'היום ומחר', קשיא אם כן לא הוסיף דבר, רק שפירש הכתוב! וכי דרש אחד הוציאו חכמים מן מדרש הכתובים, ולא יאמר בזה שהוסיף אותו מדעתו? אבל פירוש זה, דוודאי כל מה שהוציאו חכמים מן הכתוב על ידי דרשה שלהם, נקרא הכל דברי חכמים ודעתם, אף שהוא נרמז בתורה, והוא מן התורה, מכל מקום הם הוציאו הפירוש מחכמתם ודעתם. ודבר זה יתבאר עוד בעזרת השם יתברך. רק כי אלו שלושה דברים הסכים הקדוש ברוך הוא עם משה.

והבדל גדול יש בין דבר זה, לשאר דברים שהוציאו חכמים מן המדרש. כי שאר דברים שהוציאו חכמים מן הכתובים נקראו 'דברי חכמים', ולא שהם מדרבנן, רק שהם דברי תורה כמו שאר דברים, אבל נקראו בשם 'סופרים'. כדמוכח מתניתין דפרק הנחנקין (סנהדרין פח, ב): 'דתנן חומר בדברי סופרים מדברי תורה' - ושם הוא מדבר במצוות התורה, רק שנקרא 'דברי סופרים' לפי שהוציאו חכמים מדעתם דברים אלו. ואלו שהסכים הקדוש ברוך הוא על ידי משה, כאילו כתבם בתורה, והוא גוף המצוות, ולא שהוא פירוש בלבד, כמו שהוא כל דברי חכמים שאינם אלא פירוש".

553 ז"ל המהר"ל בגור אריה הנ"ל: "ואין הפירוש: 'משה מפי עצמו' בלא הקדוש ברוך הוא, שאף דבר אחד לא אמר משה מפי עצמו. אלא כי משה רבינו עליו השלום היה אומר, והקדוש ברוך הוא הסכים על ידו.

פירוש מה שאמרו חכמים: "קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרם". כלומר, שלא היה השם יתברך נותן הדיבור בפיו.

שלא היה "משנה תורה" (אלא) רק לקבל את התורה (על ידי ישראל). והקבלה הוא על ידי מי שקרוב אל המקבל (כמו משה שהוא קרוב לישראל), כי המקבל הוא עיקר במשנה תורה. לכך היה זה על ידי משה רבינו עליו השלום, שהוא קרוב אל המקבל⁵⁵⁴.

כלל הדבר, כי השם יתברך נתן התורה, וישראל היו מקבלים אותה. והקבלה היא בסוף, וזהו "משנה תורה", שהיא בסוף. ולכך הדיבור הוא כפי הראוי אל המקבל, כי המקבל הוא עיקר שם, דהיינו כי "משנה תורה לאוסופי הוא דאתא (חולין סג, ב) - לבאר יותר, כאשר ראוי למקבל. וזהו עיקר גדול.

ובזה יתורץ כל החילופים והשינויים שהם בדברות אחרונות⁵⁵⁵.

הערות - ילמד ענויים דרכו

או היה אומר לו הקדוש ברוך הוא 'אמור אתה כך וכך'. והנה הקללות שבמשנה תורה היה הקדוש ברוך הוא אומר למשה: 'אמור אתה כך וכך' - וסוף סוף היה הקללה מפי עצמו. אבל הקללות שב'בחוקותי' היה אומר הקדוש ברוך הוא בעצמו, ומברך בעצמו, אך משה היה מדבר לישראל הדברים שדיבר הקדוש ברוך הוא".

וכעין פירושו הראשון של המהר"ל כתב בספר ישמח משה עה"פ "עברו ושובו": "משה מפי עצמו אמר - ופירש רש"י: 'ברוח הקודש'. ורצה לומר שלא בא לו שום דיבור קודם, רק שבשעת מעשה נדבר בו רוח ה' בפיו. הכי נמי שעלה על דעתו לצוות להם כך... והמשיך ברצונו רצון השי"ת, כי רצון יראיו יעשה, ונדבק בו רוח ה'". כלומר, הדבר התחיל באתערותא דלתתא של משה ואז הקב"ה שרה על דבריו והסכים על ידו.

וכעין הפירוש השני של המהר"ל נראה ברמב"ן לדברים כו, טז: "כי הגבורה עשתה משה שליח בינו ובין כל ישראל".

554 כמבואר בסוף פרק כא שמשה אמצעי בין העליונים לתחתונים.

555 על פי הסבר זה מסביר המהר"ל בפרק כו את מחלוקת רבנן ורבי יוסי - מתי ניתנה התורה. דעת רבנן שהתורה נתנה בו' בסיון, ואילו דעת רבי יוסי שמשנה הוסיף יום אחד מדעתו והתורה ניתנה בו' סיון: "ומה שאמר רבי יוסי שהוסיף יום אחד מדעתו, יש לדקדק על זה, למה הוסיף יום זה מדעתו?... שהסכים הקדוש ברוך הוא על ידי משה - כאילו כתבם בתורה, והוא גוף המצוות, ולא שהוא פירוש בלבד, כמו שהוא כל דברי חכמים שאינם אלא פירוש... אם כן למה לא נצטווה משה בפירוש על זה, כמו שנצטווה בשאר מצוות?"

דבר זה לא קשיא, כי הפרש יש בין הדברים שנצטווה משה מפי השם יתברך, ובין אלו דברים שהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו. כי שאר דברים הם באים מן השם יתברך בכוח גזרה שנצטווה עליו בציווי. אבל אלו דברים לא באו מצד הגזרה, רק שהיה מסכים לומר שיפה הוא וראוי הוא לעשות, ואין זה גזרה. ומעתה שהסכים השם יתברך עם משה, הרי הם דברי ה' כמו שאר התורה...

כבר התבאר לך כי היו הימים מתעלים מדרגה אחר מדרגה, עד יום חמישים - שהוא ראוי אל התורה. אמנם דבר זה שיום החמישים ראוי אל התורה, הוא מצד השם יתברך, אשר הוא הנותן. אבל קבלת התורה, שהוא מקבל אותה המקבל, הוא אחר כך, וצריך יום בפני עצמו אל קבלת התורה. ולכך לא היה יום קבלת התורה ביום חמישים, רק ביום חמישים ואחד. משל למלך שנתרצה לתת מתנה לאוהביו. הרצוי הזה הוא זמן בפני עצמו, והגעת המתנה אל האוהב הוא זמן בפני עצמו. ולפיכך,

שאלות מנחות:

- ✦ במסכת מגילה נאמר שמשה אמר את ספר דברים מפי עצמו ואילו בסנהדרין נאמר שמי שאומר שמשה אמר מילה אחת מפי עצמו - כופר. הכיצד?
- ✦ האם יש עוד דברים בענייני האמונה שהסתירה מתורצת בהבדל שבין הזווית האלוהית לזווית של האדם?
- ✦ האם ספר דברים הוא פרשנות של משה לדבר ה', או שהוא דברי משה - שקיבלו אחר כך את הגושפנקה האלוהית?
- ✦ האם על פי המהר"ל המצוות שבספר דברים אינן מדאוריתא?
- ✦ מדוע יש בספר דברים חזרה על הנאמר בארבעת הספרים? מה תפקידו של ספר דברים על פי פירוש המהר"ל?
- ✦ לפי הסבר המהר"ל: באיזה ספר כדאי להתחיל ללמוד?
- ✦ במאות ה-19-20 הצביעו בעלי ביקורת המקרא על הבדלי סגנון והבדלי לשון המצויים בספר דברים לעומת ארבעת הקודמים, וטענו שהספר נכתב בימי יאשיהו. כיצד דברי אביי בגמרא במגילה ופירושו של המהר"ל מסבירים שינויים אלו?

הערות - ילמד ענויים דרכו

אף שיום חמישים הוא יום שראוי אל התורה, מכל מקום צריך עוד יום אחד אל הגעת התורה אל המקבל, שהוא דבר בפני עצמו.

ואל תאמר כי דבר זה דווקא למאן דאמר 'בשבעה נתנה תורה', ולא למאן דאמר שנתנה תורה בו' בו. כי אף למאן דאמר שנתנה תורה בו' בסיון, היה קבלת התורה ביום נ"א... והרי בין לרבי יוסי ובין לרבנן היה נתינת התורה ביום נ"א (=מצד המקבל). וזה כמו שאמרנו, כי קבלת התורה בפני עצמה... ואנו אומרים בחג העצרת (בתפילות החג) 'זמן מתן תורתנו'. ובוודאי לרבנן הוי שפיר, משום דלדידהו הוי יום ו' בסיון זמן מתן תורה. אבל לרבי יוסי, דבו' בסיון נתנו עשרת הדברות לישראל, ואם כן לא היה זה זמן מתן תורה? אבל ביאור זה כמו שכתבתי, כי בוודאי מצד השם יתברך הנותן, 'זמן מתן תורה' - ביום חמישים. רק שלא הגיע התורה אל המקבל (אלא) רק ביום נ"א. ומכל מקום "זמן מתן תורה" הוא ביום החמישים. וכן קדושת חג העצרת שנתקדש, לא נתקדש (אלא) רק יום חמישים. וזה מפני שיום מתן תורה בעצמו הוא יום חמישים, והקדושה ליום מצד השם יתברך, אשר הוא מקדש היום. ולפיכך יום טוב הוא ביום חמישים. רק קבלת המקבל ביום חמישים ואחד."

מסלול 1: יום א לפרשת וארא
מסלול 2: יום ג לפרשת שמות